

Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Siyasal Parti Yasakları

Restrictions of Political Parties in the Light of Judgments
of the Constitutional Court

Av. Mehmet Sercan Ercan

ABSTRACT

Constitutional Court of the Republic of Turkey has applied many sanctions on political parties, including their closure, since the establishment of the court. These decisions and sanctions were quite often criticized doctrinally by questioning the legal and political grounds of the courts' justifications. This article, after giving the scope of the prohibitions to political parties under both the 1961 and 1982 constitutions, will evaluate the constitutional court's interpretation in respect of the restrictions. In the next part the political party restrictions under the political parties act will be examined and the position of these regulations comparing with the constitutional aspect will be criticized. The closure sanctions given by the constitutional court, according to the Constitutions aforementioned and the Political Parties act, will also be examined in the light of international regulations.

Keywords: Constitutional Court of the Republic of Turkey, Political Party Restrictions

1. GİRİŞ

Hem 1961 Anayasasında hem de 1982 Anayasasında siyasi partilerin sınırlandırılmasına ilişkin bir takım düzenlemeler vardır.

1961 Anayasasında siyasi partilere ilişkin hükümler 56 ve 57. maddelerde "Parti Kurma Hakkı ve Partilerin Siyasi Hayattaki Yeri" ve "Partilerin Uyacakları Esaslar" başlıkları ile düzenlenmiştir. 56. maddenin ilk fıkrasında siyasi parti kurma, partilere girme ve çıkma hakları bireysel bir temel hak olarak güvence altına alınmıştır. Aynı maddenin 2. 3. ve 1971 değişikliği ile eklenen 4. fıkraları ise siyasal partilerin kurumsal güvenceleri ile ilgilidir. 57. maddenin ilk fıkrası

sında ise parti yasakları düzenlenmiştir. Tek bir fıkrada toplanan bu yasaklar şu şekilde ifade edilmiştir: “Siyasi partilerin tüzükleri, programları ve faaliyetleri, insan hak ve hürriyetlerine dayanan demokratik ve laik cumhuriyet ilkelerine ve devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği temel hükmüne uygun olmak zorundadır. Bunlara uygun olmayan partiler temelli kapatılır.” 1961 Anayasası, parti yasağı ve demokrasi ilişkisi bakımından önemli bir nokta olan “özgürlüğün bir temel değer olarak korunması ve yasağın bu temel değere hizmet ettiği ölçüde var olması ve uygulanması” gerekliliğindeki hassas dengeyi koruyabilmiştir.¹

1982 Anayasasında ise siyasi partilere ilişkin hükümler 68. maddede “Parti Kurma, Partilere Girme ve Partilerden Çıkma” başlığı ve 69. maddede “Siyasi Partilerin Uyacakları Esaslar” başlığı ile düzenlenmiştir.

Her iki anayasada da siyasi partilerin vazgeçilemez unsurlar olduğu vurgulanmasına karşın 1982 Anayasasında çok ağır, otoriter yasaklar düzenlenmiştir. 1982 Anayasası 68. maddesinin orijinal metninde birinci ve üçüncü fıkra dışında kalan beş fıkrası da siyasi partilere ilişkin yasakları düzenlemektedir. Yine 69. maddesi de parti hürriyetlerinin korunmasından ziyade sınırlanmasına hizmet etmektedir.

Siyasi Partiler Kanunu ile de Anayasa’da düzenlenen bu yasakların açıklanması amaçlanmıştır. SPK’nın 101. maddesi bu duruma işaret etmektedir:

Anayasadaki yasaklara aykırılık halinde partilerin kapatılması

Madde 101 – (Değişik: 12/8/1999 - 4445/16 md.)

Anayasa Mahkemesince bir siyasi parti hakkında kapatma kararı;

a) Bir siyasi partinin tüzük ve programının Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve laik cumhuriyet ilkelerine aykırı olması, sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlaması, suç işlenmesini teşvik etmesi,

b) Bir siyasi partinin, Anayasanın 68 inci maddesinin dördüncü fıkrasına aykırı eylemlerin işlendiği odak haline geldiğinin Anayasa Mahkemesince tespiti,

c) Bir siyasi partinin, yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlardan ve Türk uyrukluğunda olmayan gerçek ve tüzel kişilerden maddi yardım alması,

Hallerinde verilir.

(Ek:26/3/2002-4748/4 md.) Anayasa Mahkemesi, yukarıdaki fıkranın (a) ve (b) bentlerinde sayılan hallerde temelli kapatma yerine, dava konusu fi-

1 Bkz.: Fazıl Sağlam, *Siyasi Partiler Hukukunun Güncel Sorunları*, Beta Yay., İstanbul 1999, s.86 vd.

illerin ağırlığına göre ilgili siyasî partinin almakta olduğu son yıllık Devlet yardımı miktarının kısmen veya tamamen yoksun bırakılmasına, yardımın tamamı ödenmişse aynı miktarın Hazineye iadesine karar verebilir.

Parti yasaklarına ilişkin düzenlemelerin inceleneceği bu çalışmamızda siyasî parti özgürlüğüne getirilen sınırlamalar *amaç ve faaliyet yasakları, örgütlenme yasakları ve Siyasi Partiler Kanunu ile getirilen diğer yasaklar* alt başlıklarıyla sunulacaktır. Amaç ve faaliyet yasaklarına ilişkin bölümde Anayasa Mahkemesi'nin siyasî partilerin kapatılmasına ilişkin olarak vermiş olduğu kararlarının hemen hemen hepsi *bölünmez bütünlük, demokratik devlet ve laiklik ilkeleri* kapsamında ayrı ayrı incelenecek, Mahkemenin parti yasaklarına ilişkin tutumu üzerine değerlendirme yapılacaktır. Siyasî Partiler Kanunu ile getirilen yasaklamalar bölümü kanun maddelerinin sıralaması göz önünde bulundurularak incelenecek ve ilk bölümdeki kararlara atıflar yapılacaktır. Ardından kısaca Venedik Komisyonu'nun ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin siyasal parti kapatmaya ilişkin tutumundan bahsedilecektir.

2. SİYASİ PARTİ ÖZGÜRLÜĞÜNE GETİRİLEN SINIRLAMALAR

2.1. AMAÇ VE FAALİYET YASAKLARI

Anayasanın 68. maddesinin 4. fıkrasına göre, “Siyasî partilerin tüzük ve programları ile eylemleri, Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve lâik Cumhuriyet ilkelerine aykırı olamaz; sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamaz; suç işlenmesini teşvik edemez.”

Yukarıdaki fıkrada belirtilen değerlerin ihlalini ise 69. madde kapatma nedeni olarak düzenlemiştir. 69. maddenin 6. fıkrası şöyle başlar: “Bir siyasî partinin 68 inci maddenin dördüncü fıkrası hükümlerine aykırı eylemlerinden ötürü temelli kapatılmasına, ancak, onun bu nitelikteki fiillerin işlendiği bir *odak* haline geldiğinin Anayasa Mahkemesince tespit edilmesi halinde karar verilir.”

Odak kavramı 1995 değişikliği ile anayasaya girmişse de gerek 1961 anayasası döneminde gerekse 1982 Anayasası döneminde, dönemlerinin SPK'larında yer almaktaydı. 1995 yılında yapılan değişiklikle odak kavramı maddeye eklense de odak kavramından ne anlaşılması gerektiğine dair bir hüküm yoktu. Buna rağmen bir siyasî partinin anayasaya aykırı amaç ve faaliyette bulunup bulunmadığının objektif olarak saptanabilmesine imkân sağlamıştır.

Odak kavramının tanımına ise anayasadaki siyasal parti yasaklarına ilişkin hükümleri somutlaştırma görevinin yüklendiği Siyasî Partiler Kanunu'nda yer verilmişti. Ancak AYM, Refah Partisi kararında SPK'nın bu hükmünü(103/2) ön

sorun olarak inceleyip iptal etmiştir. Yasa koyucu 1999 yılında, AYM'nin iptal ettiği hükümde küçük değişiklikler yaparak yeniden kanuna eklemiştir. AYM, Fazilet Partisi davasında da yine SPK'nın bu hükmünü ön mesele yapmış ve iptal etmiştir. Bunun üzerine meclis daha evvel SPK'da düzenlenen ve AYM'ce iptal edilen hükümdeki odak tanımını 2001 yılında Anayasa'ya almıştır. Anayasanın 69. maddesinin 6. fıkrasındaki ifade şu şekildedir: “Bir siyasî parti, bu nitelikteki fiiller o partinin üyelerince yoğun bir şekilde işlendiği ve bu durum o partinin büyük kongre veya genel başkan veya merkez karar veya yönetim organları veya Türkiye Büyük Millet Meclisindeki grup genel kurulu veya grup yönetim kuruluca zmnen veya açıkça benimsendiği yahut bu fiiller doğrudan doğruya anılan parti organlarınca kararlılık içinde işlendiği takdirde, söz konusu fiillerin odağı haline gelmiş sayılır.”

“69. maddenin 5. ve 6. fıkrası uyarınca bir partinin kapatılması için, 68. maddenin 4. fıkrasındaki hukuksal değerlere herhangi bir aykırılığın değil, ana hatları ya da temel esasları itibariyle bir aykırılığın aranması, bu aykırılığın açık olması ve 68. maddenin 4. fıkrasındaki hukuksal değerleri kaldırma amacını somutlaştırması gerekmektedir.”²

Osman Can'ın yukarıda alıntıladığımız görüşünün yanı sıra Ahmet Necdet Sezer'in Demokratik Kitle Partisi'nin kapatılması kararındaki karşı oy yazısına da değinmekte fayda vardır. Sezer, “Bir siyasi partinin tüzük ve programında yer verilen düzenlemelerin farklı değerlendirmelere yol açabilecek içerikte olması durumunda ise, o siyasal partinin kapatılması için tüzük ve programındaki düzenlemeler yeterli görülmemeli, aynı zamanda partinin eylemlerine bakılarak sonuca ulaşılmalıdır” şeklindeki ifadesiyle varsayımlara dayanılarak siyasal partilerin kapatılmasının hukuk devleti ilkesiyle bağdaşmayacağını vurgulamıştır.³

Partilerin tüzük ve programlarının 68. maddenin 4. fıkrasındaki değerleri yok etme amacı taşıyıp taşımadığını söyleyebilmek için partinin bu eylemlerin işlendiği bir odak haline gelmesi gereklidir. “Odaklaşma, eylemlerde beliren amacın, partiye isnat edilebilirliğini temel bir koşul olarak aramaktadır.”⁴

Bir eylemin odaklaşma olabilmesi için Anayasanın 68. maddesinin 4. fıkrasındaki hukuksal değerleri ortadan kaldırma amacı güden eylemlerin varlığıyla beraber bu eylemlerin parti üyelerince yoğun biçimde işlenmesi ve bu durumun partinin organlarınca zmnen ya da açıkça benimsenmesi ya da bu fiillerin parti

2 Osman Can, *Demokratikleşme Serüveninde Anayasa ve Siyasi Partilerin Kapatılması*, Seçkin Yay., Ankara 2005, s.94

3 Bkz.: E.S.1997/2 (parti kapatma), K.S. 1999/1, K.T.26.02.1999; Ahmet Necdet Sezer'in karşı oy yazısı

4 Osman Can, *Demokratikleşme Serüveninde Anayasa ve Siyasi Partilerin Kapatılması*, Seçkin Yay., Ankara 2005, s.147

organlarınca kararlılık içinde işlenmesi gerekmektedir.

Bireylerin ifadesi ile siyasi partilerin ifadelerinin ayrımı önem arz eder. Bireylerin demokratik düzenin kaldırılmasını arzu etmeleri ve bu arzularını ifade etmeleri düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti kapsamında değerlendirilebilecekken siyasi partinin böyle bir ifadesi 68. maddenin 4. fıkrasının ihlalidir ve bu siyasi parti kapatma yaptırımıyla karşı karşıya kalabilir. Bunu AİHM, Refah Partisi kararında şöyle ifade etmiştir: “Bu noktada Mahkeme, bir siyasi partinin, bir yasada ya da Devletin yasal ve anayasal yapılarında değişiklik yapmayı iki koşulla önerebileceğini düşünmektedir. Birincisi bu amaçla kullanılan araçlar yasal ve demokratik olmalıdır; ikincisi önerilen değişikliğin kendisi temel demokratik ilkelerle uyumlu olmalıdır. Mahkeme, liderleri şiddeti teşvik eden ya da demokrasiye saygı duymayan veya demokrasiyi ve bir demokraside tanınan hak ve özgürlükleri yok etmeyi amaçlayan bir siyasi partinin, bu gerekçelerle kendisine karşı uygulanan cezalara karşı Sözleşmenin korumasını ileri süremeyeceğini düşünmektedir.”⁵ Bireyin amaçladığı bir olgu harekete geçmedikçe hukuksal bir yaptırımla karşılaşmazken, siyasi partinin, amacının açıkça saptanması durumunda, anayasal düzene zararlı bir unsur haline gelebileceği düşünülebilir.

Eylemlerin parti üyelerince yoğun bir şekilde işlenmesi gerektiğini yukarıda belirtmiştik. Yoğun kavramının kullanılması Anayasa Mahkemesi’ne geniş bir takdir alanı bırakmıştır. Fiillerin sayıca çokluğu ya da partinin belirtilen eylemlerin toplandığı veya kaynaklandığı yer haline gelmiş olması gerekir.

Benimseme ise partinin, üyesinin eylemlerinden dolayı sorumlu tutulabilmesi için bu eylemin partinin büyük kongre veya genel başkan veya merkez karar veya yönetim organları veya Türkiye Büyük Millet Meclisindeki grup genel kurulu veya grup yönetim kurulunca zımnen veya açıkça benimsenmesi gerekliliği şeklinde açıklanabilir.⁶ Üye eylemlerinin partiye isnat edilebilmesi için partinin bu eylemleri benimsemesi gereklidir. Önemle belirtilmesi gerekir ki bu benimseme durumu sadece üyelerin yasak eylemlerini değil yoğun işleme durumunu kapsamalıdır.

2.1.1. Devletin Ülkesi ve Milletiyle Bölünmez Bütünlüğü

Siyasi partilerin amaçlarına ilişkin yasakların başında parti tüzük ve programlarının devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne aykırı olamayacağı yer almaktadır. Gerek 1961 Anayasası’nda gerekse 1982 Anayasası’nda “bölünmez bütünlük ilkesi” sık sık tekrarlanmıştır.

5 Bkz.: AİHM kararı; Refah Partisi v. Türkiye; prg.98

6 Detaylı açıklama için bkz.: Osman Can, *Demokratikleşme Serüveninde Anayasa ve Siyasi Partilerin Kapatılması*, Seçkin Yay., Ankara 2005, s.154 vd.

1982 Anayasası'nda 2001 yılında yapılan değişiklikten önce bu ilke ülkemizin toplumsal gerçeklerine rağmen dayatmacı bir haldeydi. Değişiklikten sonra “sosyal yapıya rağmen” yorumu gerçeklikten uzak hale geldi. “Sosyolojik gerçekliğin norm koyma yoluyla kurucu bir biçimde saptanması olanağı bulunmadığından, siyasal gerçekliğin de bu sosyolojik temelin ürettiği ve ona bağımlı bir olgu olması karşısında, normatif yapının bu gerçeklikleri göz önünde bulundurması, sosyal alt yapının siyasal düzlemde ifade bulması kanallarını açık tutması zorunludur. Sosyal gerçeklikleri yadsıyan bir normatif tercih, en azından sosyolojik meşruiyetten yoksun hale gelir.”⁷

Ülke bütünlüğü ile kastedilen toprak bütünlüğüdür. Ancak bu ilke üniter devlet modeli ile özdeş olarak algılanmış ve uygulanmıştır. Dolayısıyla federalizmi kökten reddeden bir sistem kabul edilmiştir. Mahkeme üniter devlet yapısı adı altında kalsa dahi bölgesel özerklik benzeri düşüncülere kökten karşıdır ve bu tutumunu net olarak muhafaza etmektedir. Millet bütünlüğü kavramıyla anayasal düzeyde ne tür bir yasak getirildiğinin tanımlanması ise neredeyse imkânsızdır.⁸ Mahkeme ülke ve millet bütünlüğünün birbirinin ayrılmaz unsurları olduğunu düşünmekte; Anayasa ve SPK'nın bu değerleri birlikte ve ödünsüz, mutlak olarak korumayı amaçladığını ifade etmektedir.

AYM, Türkiye İşçi Partisi'ne ilişkin kararında partinin kongresinde doğu sorununun Kürt sorunu olarak ifade edilmesi suretiyle anayasal vatandaşlık dışında bir takım özelemleri dile getirdiği, devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğüne azınlık yaratma çabası ile zarar verildiği gerekçesiyle partinin kapatılmasına hükmetmiştir.⁹

Türkiye Emekçi Partisi'ne ilişkin 1980 yılındaki bir kararında ise ana dil ve kültür eğitiminin sağlanmasını azınlık yaratma çabası olarak nitelendirmiş ve bu durumun devletin bölünmez bütünlüğü ilkesine halel getireceği gerekçesiyle partiyi kapatmıştır.¹⁰

Sosyalist Parti kararında ise “Türk Ulusu'nu ırk esasına dayalı olarak Türk ve Kürt ulusları olarak ikiye bölüp, Kürtleri ezilen bir ulus olarak gösterme gayretinde olması ve Kürtlere kendi kaderlerini tayin hakkı verileceğinin savunmasını” bölücülük olarak nitelendirmiştir. Bu durumun bölünmez olan milletin bir kısmını devlete karşı ayaklanmaya teşvik ettiği, amaçlarının ayrı devlet kurmak

7 Osman Can, *Demokratikleşme Serüveninde Anayasa ve Siyasal Partilerin Kapatılması*, Seçkin Yay., Ankara 2005, s.132

8 Kitap bölümü; Serap Yazıcı, “1982 Anayasası ve Parti Yasakları”; Ece Göztepe ve Aykut Çelebi, *Demokratik Anayasa*, Metis Yay., İstanbul 2012, s.232

9 Bkz.: E.S.1971/3 (parti kapatma), K.S. 1971/3, K.T. 20.07.1971

10 Bkz.: E.S.1979/1 (parti kapatma), K.S. 1980/1, K.T. 08.05.1980

olduğu gibi gerekçelerle partiyi kapatmıştır.¹¹

Halkın Emek Partisi davasında ise aynı şekilde ulusun Türk ve Kürt ulusları şeklinde ikiye bölündüğü belirtilmiştir. Mahkeme “gerçek dışı biçimde” Kürtleri ezilen bir ulus olarak nitelendirme çabasının devlete karşı kışkırtma çabası olduğunu ve bu durumun Anayasaya ve Yasaya aykırı olduğunu ifade ederek bu partiyi de kapatmıştır.¹²

Özgürlük ve Demokrasi Partisi kararında da diğer kararlarında olduğu gibi partinin Kürtlere ayrı bir ulus olarak kendi kaderlerini tayin hakkı verilmesi ve anadilde yargılama hakkı arzusunun devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozacağı gerekçesiyle partinin kapatılmasına hükmetmiştir.¹³

Demokrasi Partisi ise Siyasi Partiler Kanunu’nun 81. maddesi ile yasaklanan, Türk dilinden veya kültüründen başka dil ve kültürleri korumak, geliştirmek veya yaymak yoluyla Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde azınlıklar yaratarak ulus bütünlüğünün bozulması amacı güttüğü gerekçesi ile kapatılmıştır.¹⁴

Demokratik Kitle Partisi kararında Mahkeme Türkiye Cumhuriyeti üzerinde kültür, ırk veya dil farklılıklarına dayanan azınlıklar bulunduğunu belirtmiştir. Hemen ardından da Türk dilinden başka dil ve kültürleri korumanın azınlık yaratarak ulus bütünlüğünü bozacağı gerekçesiyle partiyi kapatmıştır.¹⁵ “Bu kararda Mahkeme kapatmanın her türlü aykırılık üzerine değil, ‘ana hatlarıyla’ bir aykırılığın gerçekleşmesi durumunda söz konusu olacağına ima etmektedir”¹⁶

2003 yılında Halkın Demokrasi Partisi’nin kapatılmasına ilişkin kararını¹⁷ diğerlerinden farklı olarak parti ile şiddet ve terör bağlantısı olması gerekçesine dayandırmıştır. Bu karara kadar incelediğimiz tüm kararlarda adeta kopyala yapıştır yöntemi kullanılmış, kanaatimizce “şablon gerekçe” partilere uyarlanmıştır. Kararların birçoğunda siyasi talepler dahi kapatma nedeni olarak gösterilmiştir, ülkenin siyasal ve toplumsal sorunlarına yönelik sunulan çözüm önerileri kapatma gerekçesi olarak değerlendirilmiştir. Mahkeme siyasetin tüm unsurlarının üniter devlet modelini benimsemesini ve aksi yönde bir devlet modeli talebini zihninden dahi geçirmemesini “emretmiştir.” Terörle açık bir bağlantı olmasa bile partilerin kimi görüşlerini “tehlikeli” olarak değerlendirmiştir.

11 Bkz.: E.S.1991/2 (parti kapatma), K.S. 1992/1, K.T. 10.07.1992

12 Bkz.: E.S.1992/1 (parti kapatma), K.S. 1993/1, K.T. 14.07.1993

13 Bkz.: E.S.1993/1 (parti kapatma), K.S. 1993/2, K.T. 23.11.1993

14 Bkz.: E.S.1993/3 (parti kapatma), K.S. 1994/2, K.T. 16.06.1994

15 Bkz.: E.S.1997/2 (parti kapatma), K.S. 1999/1, K.T. 26.02.1999

16 Osman Can, *Demokratikleşme Serüveninde Anayasa ve Siyasi Partilerin Kapatılması*, Seçkin Yay., Ankara 2005, s.95

17 Bkz.: E.S.1999/1 (parti kapatma), K.S. 2003/1, K.T. 13.03.2003

Halkın Demokrasi Partisi kararında; partinin programındaki PKK ile Türkiye Cumhuriyeti arasında bir savaş olduğu ve Kürt halkının bu savaşta PKK'dan taraf olması gerektiği şeklindeki ifadeler yer almıştır. Terör örgütüne ve onun elebaşına yardım ve destek sağladığı gerekçesi ile parti kapatılmıştır.

Hak ve Özgürlükler Partisi kararı da bu bağlamda önemle değerlendirilmelidir.¹⁸ Parti programında Türkiye'nin âdem-i merkezîyetçi tarzda yeniden yapılandırılması; Kürt sorununun ancak uzlaşma ile çözülebileceği, bunun da hak eşitliği ile sağlanabileceği gibi ifadeler vardı. Mahkeme önceki kararlarının aksine bu önerilerin ulus kavramının reddi olmadığını, partinin henüz kurulmuş olması sebebiyle icraatlarıyla ilgili bir kanaatlerinin oluşmadığını belirtmiştir. Parti programında yer alan çözüm önerilerinin düşünce ve ifade özgürlüğü olarak değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Partinin bu ifadelerine dayanılarak kapatılmasının ağır müdahale olacağına, zorunlu bir tedbir olarak görülemeyeceğine hükmetmiştir. Bu kararda beş üyenin kapatma talebinin reddi yönünde oy kullanmasına karşın altı üyenin kapatılması yönünde oy kullandığı da göz önünde bulundurulduğunda üye çoğunluğunun eski içtihatları halen benimseyemediği anlaşılmaktadır.

DTP kararında bölünmezlik kavramını tartışan mahkeme partinin eylemleri yanında PKK terör örgütüyle olan bağlantılarını da değerlendirmiş ve devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne aykırı eylemlerin odağı haline geldiğinden hareketle kapatılmasına karar vermiştir.¹⁹

Görüldüğü gibi bu ilkeye ilişkin mahkemenin tavrı, siyasi partilerin terör örgütüyle aynı söylemde bulunması durumunun dahi kapatma nedeni olarak kabul edilmesi yönündedir.

Kanaatimizce bir siyasi partinin anayasanın 68. maddesinin 4. fıkrası uyarınca kapatılabilmesi için söylemleri yeterli değil; bu değerleri ortadan kaldıran bir amaç gütmesi ve bu amaca uygun faaliyetlerinin açıkça tespit edilmesi gerekmektedir. Terör örgütü ile şiddet içermeyen hususlarda aynı görüşü benimsemesi ve ifade etmesi Anayasaya aykırı bir durum değildir.

Hemen belirtmekte fayda var ki; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Anayasa Mahkemesi'nin devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü ilkesine dayanarak verdiği kapatma kararlarının tamamını haksız görmüş, bir kısmını "*ağır, abartılı ve ölçsüz*" olarak nitelendirmiştir.²⁰

18 Bkz.: E.S.2002/1 (parti kapatma), K.S. 2008/1, K.T. 29.01.2008

19 Bkz.: E.S.2007/1 (parti kapatma), K.S. 2009/4, K.T.11.12.2009

20 Bkz.: AİHM kararları; TBKP v. Türkiye p.54; ÖZDEP v. Türkiye, p.48; HEP v. Türkiye, p.61; DEP v. Türkiye, p.66; STP v. Türkiye, p.51

2.1.2. Demokratik Devlet

Demokrasi hakkında Osman Can'ın şu tanımına değinmekte fayda vardır: “Kamu siyasetine ilişkin önemli sorunlar hakkındaki temel belirleyici kararları bütün halkın aktif ya da pasif olarak aldığı ve almaya yetkili olduğu, devletin temel siyasetini yürütecek organların periyodik seçimlerle işbaşına geldiği, temel hak ve özgürlüklerle sınırlı yönetim biçimidir.”²¹

Anayasa Mahkemesi ise demokratik devleti bir kararında şöyle tanımlamaktadır: “Egemenliğin bir kişi, zümre veya sınıf tarafından, belli sınıflar yararına kullanılmadığı serbest ve genel seçimin iktidara gelmede ve iktidardan ayrılma tek yol olarak kabul edildiği ve iktidarın bütün millet yararına kullanıldığı, kısacası, demokrasi prensiplerinin hâkim olduğu bir idare biçimi”²².

Demokratik devlet ilkesine ilişkin olarak da Anayasa Mahkemesi'nin tutumunda bir değişiklik görememekteyiz. Mahkeme partilerin demokratik devlet düzenine ilişkin olarak getirdiği çeşitli önerileri de kapatma nedeni olarak kabul edebilmektedir. Adeta siyasi partilerin sınırlı bir siyasal çerçevede düşünme özgürlüğünün olduğunu kabul etmektedir.

Sosyalist Parti'ye ilişkin kararında Mahkeme kapatma istemini reddetmiştir.²³ Kararda önce sosyalizm, sınıf diktatörlüğü gibi kavramları açıklamış, dünyanın çeşitli ülkelerindeki durumu değerlendirmiştir. Mahkeme yasaklanan durumun sınıf mücadelesi olmadığını, sınıfların birbirleri üzerindeki diktatörlüğü durumu olduğunu belirtmiştir. Özgürlükçü bir tutum sergilediği bu karara karşın Türkiye Birleşik Komünist Partisi davasında partinin adında komünist olduğu için kapatma kararı vermiştir.²⁴

2.1.3. Laiklik

Diğer ilkelerde olduğu gibi laiklik ilkesi de Anayasa Mahkemesi'nce olabildiğine katı yorumlanmıştır. Anayasa Mahkemesi'nin bu tutumu Mahkemenin, “laiklik ilkesinin de içerisinde yer aldığı anayasa ideolojisinin yargıcı olduğu” yorumlarının yapılmasına sebep olmuştur.²⁵ Burada Anayasanın 68. maddesinde siyasi partilerin laiklik ilkesine aykırı davranamayacağı düzenlenmişken, bu hükmü somutlaştırma gayesi taşıyan Siyasi Partiler Kanunu'nda laiklik ile Atatürk ilke ve inkılaplarının korunması birlikte düzenlenmiştir. Aşağıda deği-

21 Osman Can, *Demokratikleşme Serüveninde Anayasa ve Siyasi Partilerin Kapatılması*, Seçkin Yay., Ankara 2005, s.100

22 Bkz.: E.S.1963/173, K.S. 1965/40, K.T.26.09.1965

23 Bkz.: E.S.1988/2 (parti kapatma), K.S. 1988/1, K.T.08.12.1988

24 Bkz.: E.S.1990/1 (parti kapatma), K.S. 1991/1, K.T.16.07.1991

25 Bakır Çağlar, “Türkiye’de Laikliğin Büyük Problemi”, COĞİTO Dergisi, Yapı Kredi Yay., İstanbul 1994, S.1, s.116

neceğimiz kararlarda da görüleceği üzere laiklik ile Atatürk ilke ve inkılaplarının tümü aynı kabul edilmektedir.

Laiklik hukuki, siyasi ve felsefi açılardan farklı farklı biçimlerde yorumlanmaktadır. Gerek Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi gerekse Anayasa Mahkemesi laikliğin Türkiye Cumhuriyeti Devletinin değişmez ve temel ilkelerinden biri olduğunu ve bu ilkeye yönelik olabilecek her türlü “hadsizliğin” kabul edilemez olduğunu ifade etmektedirler.²⁶

Anayasa Mahkemesi, laikliği önemli ölçüde temel hak ve özgürlüklerin sınırlama kriteri olarak görmektedir. Bu itibarla laiklik ilkesinin din ve vicdan özgürlüğünün sınırı değil, güvencesi olduğu ifade edilmelidir.²⁷

“Anayasa Mahkemesinin türbanla ilgili kararı, laikliğin genellikle benimsenen bilimsel yorumunu aşmakta ve onu, devlet yönetimine hâkim bir ilkenin ötesinde bir çeşit mutlak pozitivist ideoloji olarak takdim etmektedir. Eğer okuyabilseydi, Auguste Comte’un ruhunu şad edeceği kuşkusuz olan şu pasajlar, özellikle ilginçtir: ‘Laiklik, dar anlamda, devlet işleriyle din işlerinin birbirinden ayrılması olarak tanımlansa, değişik tanım ve yorumları yapılsa da, gerçekte, toplumların düşünsel ve örgütsel evrimlerinin son aşaması olduğu görüşü, öğretide de paylaşılmaktadır. Laiklik; egemenliğe, demokrasiyle özgürlüğe ve bilgi bileşimine dayanan toplumsal bir atılım; siyasal, sosyal ve kültürel yaşamın çağdaş düzenleyicisidir... Laik düzende din, siyasallaşmadan kurtarılır, yönetim aracı olmaktan çıkarılır, gerçek, saygın yerinde tutularak kişilerin vicdanlarına bırakılır. Böylece siyasal yaşamın dayanağı bilim ve hukuk olur... Dini ve din anlayışı tümüyle farklı bir ülkede laiklik uygulamasının .. batı ülkelerindeki gibi olması...beklenemez... Hukuk devleti, hukukun üstünlüğü ilkesi gücünü laiklikten almış, milliyetçilik ilkesi laiklikle tamamlanmış, Türk Devrimi laiklikle anlam kazanmıştır... Laiklik, dinsellikle bilimselliği birbirinden ayırmış, özellikle dinin, bilimin yerine geçmesini önleyerek uygarlık yürüyüşünü hızlandırmıştır. Gerçekte laiklik din-devlet işleri ayrılığı biçiminde daraltılamaz. Boyutları daha büyük, alanı daha geniş bir uygarlık, özgürlük ve çağdaşlık ortamıdır. Türkiye’nin modernleşme felsefesi, insanca yaşama yöntemidir. İnsanlık idealidir... Devlete egemen ve etkin güç, dinsel kurallar ve gerekler değil, akıl ve bilimdir. Din, kendi alanında, vicdanlardaki yerinde, Tanrı-insan arasındaki inanış olgusudur. Kişinin iç-inanç dünyasının düzenleyicisi olan dinin, devlet işlerinde söz sahibi ve çağdaş değerlerle, hukukun yerine geçerek yasak düzenlemelerin kaynağı olması düşünülemez.”^{28 29}

26 Bkz.: AİHM; Refah Partisi v. Türkiye Kararı

27 Hüseyin Özcan ve Murat Yanık, *Siyasi Partiler Hukuku*, Der Yay. İstanbul 2011, s.174

28 Bkz.: E.S.1989/1, K.S. 1989/12, K.T.07.03.1989

29 Ergun Özbudun, “Türk Anayasa Mahkemesinin Yargısal Aktivizmi ve Siyasal Elitlerin Tepkisi”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Ankara, 62-3, s.265

Mahkeme, Huzur Partisi ile ilgili kararında partinin programındaki eğitim ve öğretimin laik olması fikrine inanılmadığı, anayasa doğrultusunda dini ve ahlaki değerleri önceleyen bir eğitim sisteminin getirilmesi gerektiğine ilişkin ifadelerin yer almasını laiklik ilkesine aykırı bulduğunu belirterek partiyi kapatmıştır. Bu kararda yer alan şu ifadeler de mahkemenin laiklik ilkesine bakışı açısından oldukça dikkat çekicidir: “Hukuki yönden ve klasik anlamda laiklik, dinle devlet işlerinin birbirinden ayrılması anlamına gelmektedir. Buna rağmen Hıristiyan ve İslam dinlerinin koşulları, inanç ve gerekleri aynı olmadığından, ülkemizde ve batı ülkelerinde oluşan durumlar ve ortaya çıkan sonuçlar birbirinin aynı olmamış; tersine büyük farklılıklar göstermiştir. Dini ve din anlayışı tamamen farklı olan bir ülkenin laikliği, o ülke batı medeniyetine açık olsa dahi batı ülkelerindeki anlayış içinde benimsemesi, esasen düşünülemez ve beklenemez... Kaldı ki aynı dini benimseyen batı ülkelerinde dahi, devletlerin laiklik anlayışı birbirinin aynı olmamıştır... Atatürk Devrimlerinin hareket noktasında laiklik ilkesi yatar ve devrimlerin temel taşı bu ilke oluşturur. Başka bir anlatımla laiklik ilkesi açısından verilecek en küçük ödün, Atatürk devrimlerini yörüngesinden saptırarak, yok olması sonucunu doğurabilir.”³⁰ Kararda Mahkeme’nin laikliğe Atatürk devrimlerini koruyucu bir ilke olarak iman ettiği çok açık bir şekilde görülmektedir.

Programında “devlet din işlerine karışmayacaktır, din cemaatlere bırakılacaktır” ifadesi yer alan Özgürlük ve Demokrasi Partisi Mahkemece kapatılmıştır.³¹ Kapatma gerekçesi Siyasi Partiler Kanununun 89. maddesine dayandırılmıştır. Söz konusu madde ile Diyanet İşleri Başkanlığının genel idare içinde yer almasına ilişkin Anayasanın 136. maddesine aykırı amaç gütmeye durumu, siyasi partilerin kapatılması sebeplerinden biri olarak düzenlenmektedir. Ancak Mahkeme Demokratik Barış Hareketi davasında Diyanet İşleri Başkanlığının bir devlet kurumu olmaktan çıkarılması talebini kapatma nedeni olarak değerlendirmemiştir.³²

Refah Partisi kararı da önemle incelenmesi gereken kararlardan biridir.³³ Siyasi Partiler Kanunu’na göre parti üyelerinin parti yasaklarına aykırı eylemlerinden dolayı parti kapatma yoluna gidilebilmesi için önce ilgili kişilerin hüküm giymeleri, ardından Cumhuriyet Başsavcılığının bu kişilerin partiden çıkarılmalarını istemesi ve siyasi partinin de 30 gün içinde bu istemi yerine getirmemesi gerekiyordu. Ancak Anayasa Mahkemesi Refah Partisi davasında adeta ne pahasına olursa olsun kapatmalıyım düşüncesiyle hareket edencesine bu hükmü ön mesele yapıp iptal etmiş, sonrasında da partinin kapatılmasına hükmetmiştir.

30 Bkz.: E.S.1983/2 (parti kapatma), K.S. 1983/2, K.T.25.10.1983

31 Bkz.: E.S.1993/1 (parti kapatma), K.S. 1993/2, K.T.23.11.1993

32 Bkz.: E.S.1996/3 (parti kapatma), K.S. 1997/3, K.T.22.05.1997

33 Bkz.: E.S.1997/1 (parti kapatma), K.S. 1998/1, K.T.16.01.1998

Kararda bir milletvekilinin laik cumhuriyet ilkesine aykırı siyasal gösterilerle ilgili olarak tutuklu bir belediye başkanını cezaevinde ziyaret etmesi; laiklik karşıtı olarak bilinen bazı kişilerin partiden aday gösterilmesi; laiklik karşıtı değişik konuşmaların partililerce yapılması; Devrim Kanunlarına aykırı kıyafetler içindeki kişilerin devlet katında kabul gören kişiler olduğu görüntüsünün sağlanması; türban ve başörtüsünü teşvik edici konuşmalar yapılması gerekçe olarak gösterilmiştir.

Fazilet Partisi davasında da aynı şekilde Mahkeme Siyasi Partiler Kanunu'nun 103. maddesini ön mesele olarak incelemiş ve bu maddeyi iptal etmiştir. Mahkeme gerekçesinde; siyasi partilerin anayasa ile belirlenmiş demokratik temel düzeni yıkmaya veya önemli ölçüde tehlikeye düşürmeye yönelmeleri söz konusu olduğunda yaptırım uygulanmasını engellemek ya da önemli ölçüde zorlaştırmak demokratik sistemin özünü bağdaşmaz diyerek odak haline gelme durumunun saptanmasının olanaksız hale geleceğini belirtmiştir.³⁴ Kapatmaya ilişkin kararda başörtülü olarak yemin etmeye çalışan bir milletvekilinin tutumları, başörtüsü sebebiyle üniversiteden çıkarılan öğrencilere bir milletvekilinin basın toplantısı yaptırması gibi yasalara aykırı eylemleri desteklemesi, türban yasağını zorbalık olarak göstermek suretiyle halkı kin ve düşmanlığa tahrik etmesi gibi gerekçeler yer almaktadır.³⁵

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin kapatılmasına ilişkin davada ise mahkeme kapatma kararına hükmetmemiş ancak devlet yardımından yoksun bırakılması yaptırımının uygulanmasına karar vermiştir.³⁶ Mahkeme partinin başörtüsü yasağının kaldırılması yönündeki tutumlarını, İmam Hatip Liselerine uygulanan katsayı sınırlamasının kalkmasına yönelik talepleri, Kuran Kurslarındaki yaş sınırlamasının kaldırılması girişimlerini demokratik ve laik cumhuriyete aykırı kabul etmiştir. Gerekçe incelendiğinde Mahkemenin AK Partinin faaliyetlerine ilişkin uzunca bir methiye bölümüne yer vermesi ve ardından bu kadar güzel işler yapan, halkın da yarıya yakının desteklediği bir partinin kapatılmasının insafsızlık olacağı; ancak bir yaptırım uygulamamanın da kendi geçmişine ihanet olacağı kanaatinde olduğu anlamını çıkarmak pek tabiidir. Önceki kararlarına kıyasla olabildiğine demokratik bir tutum içinde gibi gözükse de bu kararda da Mahkeme üyelerinin oy dağılımları göz önünde bulundurulduğunda durumun gözüktüğü kadar "normalleşmediği" anlaşılmaktadır.

Doktrinde Sayın Özbudun, laiklik kavramı konusunda AYM'nin kararlarından çıkardığı esasları dinin devlet işlerinde egemen ve etkili olmaması esasını

34 Bkz.: E.S.2000/86, K.S. 2000/50, K.T.12.12.2000

35 Bkz.: E.S.1999/2 (parti kapatma), K.S. 2001/2, K.T.22.06.2001

36 Bkz.: E.S.2008/1 (parti kapatma), K.S. 2008/2, K.T.30.07.2008

benimseme; dinin bireyin manevi hayatına ilişkin dini inanç bölümünde hürriyete sahip olması ve bunu anayasal güvence altına alma; dinin bireyin manevi hayatını aşarak toplumsal hayatı etkileyen eylem ve davranışlara ilişkin bölümünde ise kamu düzenini korumak amacıyla sınırlar kabul etme; devlete kamu düzenini koruyucu sıfatıyla dini hak ve özgürlükler üzerinde denetim yetkisi tanıma şeklinde özetlemektedir.³⁷

Yukarıda değindiğimiz kararlardan da çıkabilecek bir sonuç şudur ki; kapatma gerekçesi olarak kabul edilen kimi hususlar başkalarının dile getirilmesi halinde yaptırımla karşılaşmayabilmektedir. Türk Ceza Kanununun 163. maddesinin kaldırılmasını talep eden Milli Nizam Partisi bu hususun da yer aldığı gerekçe ile kapatılırken ilgili maddeyi kaldıran Anavatan Partisi bir yaptırıma maruz kalmamıştır. Yine farklı dillerde eğitime ilişkin talepler birçok partinin kapatılmasına gerekçe teşkil etmiş ancak bu talepleri kanunlaştıran partiler hakkında kapatma davası açılmamıştır. Bu gibi işaretler, kanun yapma gücü olan siyasi partiler için anayasaya aykırılığın söz konusu olmadığı durumların kanun yapma gücü olmayıp da bunları talep eden siyasi partiler için anayasaya aykırılık teşkil ettiği ve kapatma gerekçesi oluşturduğu yorumunun yapılmasını gerekli kılmaktadır. Ayrıca Mahkemenin bu tavrı siyasal alanda partilerin faaliyet alanlarını çok büyük ölçüde sınırlamaktadır. Türkiye siyasal fikir hayatının Anayasa Mahkemesi üyelerinin bakış açıları kadar olabileceğini göstermektedir. Bu durum Demokrasi ve Değişim Partisinin kapatılması yönündeki kararda karşı oy yazısı yazan Güven Dinçer tarafından da ifade edilmiştir: “Ülke ve devlet bütünlüğü kavramları partilerin siyasal gücüne, Meclisteki temsiline veya iktidar veya muhalefette olmaya göre değişik biçimde ele alınamaz. Eğer ülkede en önde gelen siyasal sorumluluk sahipleri bazı konuları tartışmaya açmışlarsa ve bu tartışmayı sürdürebiliyorlarsa aynı konuda benzer yöntemlerle her siyasi parti düşüncesini açıklayabilmelidir.”³⁸

2.2. ÖRGÜTLENME YASAKLARI

1982 Anayasası'nın 68. maddesinde siyasi partilerin yurt dışında teşkilatlanamayacağına yanısıra kadın kolları, gençlik kolları gibi kuruluşlar oluşturamayacağı düzenlenmekteydi. Yine aynı maddede kimlerin partiye üye olamayacağı da düzenlenmekteydi. 1995 yılında yapılan değişiklikle bu örgütlenme yasağı ilga edildi. Kadın ve gençlik kolları kurmak, yurt dışında teşkilatlanmak yasak kapsamından çıkartıldı. Aynı değişiklik ile yükseköğretim kurumlarının öğretim üyeleri ve öğrencilerinin siyasi partilere üye olabilmeleri de yasak kapsamından çıkartılmıştır.

37 Aktaran; Hüseyin Özcan ve Murat Yanık, *Siyasi Partiler Hukuku*, Der Yay. İstanbul 2011, s.180
38 Bkz.: E.S.1995/1 (parti kapatma), K.S. 1996/1, K.T.19.03.1996; Güven Dinçer'in karşı oy yazısı.

69. maddede de “dernekler, sendikalar, vakıflar, kooperatifler ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve bunların üst kuruluşları ile siyasi ilişki ve işbirliği içinde” bulunmamaları ve “maddi yardım” almamaları emrediliyordu. Burada yasaklanan işbirliği durumu da 1995 yılındaki Anayasa değişikliği ile ilga edilmiştir. Yine 69. maddede parti içi çalışmalarının demokrasi esaslarına aykırı olamayacağı hüküm altına alınmıştır.

Yine aynı maddenin bir başka fıkrası da “Temelli kapatılan bir parti başka ad altında kurulamaz. Bir siyasi partinin temelli kapatılmasına beyan veya faaliyetleriyle sebep olan kurucuları dâhil üyeleri, Anayasa Mahkemesinin temelli kapatmaya ilişkin kesin kararının Resmi Gazetede gerekçeli olarak yayımlanmasından başlayarak beş yıl süreyle bir başka partinin kurucusu, üyesi, yöneticisi ve denetçisi olamazlar.” şeklindeki hükümle başka bir örgütlenme yasağı öngörülmektedir. Bir sonraki fıkrada ise siyasi partilerin yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlardan, yabancı ülkelerdeki dernek ve kuruluşlardan aynı ve nakdi yardım alamayacakları düzenlenmektedir.

1982 Anayasası’nda bu düzenlemelerin yaptırımına ilişkin, bir fıkra dışında, hüküm görememekteyiz. 69. madde ile yasaklanan yabancılardan maddi yardım durumunun yaptırımı olarak partinin temelli olarak kapatılması söz konusudur.

2.3. SİYASİ PARTİLER KANUNU’NUN GETİRDİĞİ DİĞER YASAKLAR

Anayasa’da siyasi partilere ilişkin yasakların sınırlı sayı ilkesi kapsamında düzenlendiği bilgisinden hareketle başlığımızın yanlış olduğu aşikârdır. Zira anayasanın üstünlüğü ilkesince kanunların anayasa uygun olması gerekmektedir. Hak ve özgürlüklere ilişkin anayasal hükümlere rağmen kanunla düzenleme yapmanın mümkün olamayacağı tartışmasız bir kabuldür. Ancak Siyasal Partiler Kanunu yukarıda bahsettiğimiz Anayasal hükümleri açıklamak gayesini aşmış, bir takım yeni yasaklar ihdas etmiştir.

SPK 78. maddesiyle Anayasanın 68. maddesinde düzenlenen *demokratik devlet düzeninin korunması* hükmünü somutlaştırmıştır. Ancak bu kanaatimizce amacını aşan bir şekilde yapılmıştır. Madde anayasanın başlangıç metnini değiştirmek amacıyla siyasi parti kurulamayacağını ve bu amaca hizmet eder faaliyetlerde bulunamayacağı düzenlemesi ile başlamaktadır.³⁹ Bu düzenleme ile Anayasanın Başlangıç kısmı da, Anayasanın 4. maddesini genişletir şekilde, değişmezlik kapsamına alınmış ve siyasi partilerin buna aykırı bir amacının ve faaliyetinin olması durumunda kapatılacağına hükmederek yeni bir yasak orta-

39 a) ...Anayasanın başlangıç kısmında ... belirtilen... esasını değiştirmek; ... Amacını güdemezler veya bu amaca yönelik faaliyette bulunamazlar, başkalarını bu yolda tahrik ve teşvik edemezler. (2820 sayılı SPK m.78’den alıntıdır)

ya koymuştur. Bu düzenlemenin amaca hizmet etmediği de aşikârdır. Anayasanın 68. maddesi demokratik devlet düzenin korunmasına ilişkin bir hükümken başlangıç metninde neredeyse hiç demokrasi vurgusu yoktur. Demokrasiyi koruyan bir anayasal hükmün açıklanması amacı taşıyan bir kanun maddesi milliyetçiliği, dayatmacılığı ideolojik bir şekilde ifade eden başlangıç metnine aykırı bir amacın varlığını siyasi parti kapatma sebebi olarak göstermektedir. Anayasa Mahkemesi de SPK'nın bu düzenlemesini siyasi parti kapatma gerekçelerinde çokça kullanmıştır.

Yukarıda incelediğimiz kararların birçoğunda AYM'nin devletin tekliline vurgu yaptığını gördük. SPK'nın 80. maddesi AYM'nin bu kararlarının dayanağı olmuştur. Anayasada *ülke bütünlüğü* kavramı kullanılmasına rağmen SPK'da açıkça devletin teklifi ilkesini değiştirme amacı güden siyasi partilerin kapatılacağı düzenlenmiştir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi toprak bütünlüğünü tek devlet olarak algılamak doğru değildir. Ergun Özbudun bu maddeyi şu şekilde yorumlamaktadır: “Üniter devletin korunması, devletin ülkesiyle bütünlüğü ilkesinin zorunlu bir sonucu değildir. Devletin ülkesiyle bütünlüğü ilkesi, federal veya bölgesel yönetim biçimleriyle pekâlâ bağdaşabilir. Dünya demokrasilerinin önemli bir bölümünü oluşturan federal devletlerde ülke bütünlüğünün tartışma konusu olmaması, bunu kanıtlamaktadır. Bu nedenle bizce SPK'nın 80. maddesi, anayasal yasağın basit bir uzantısı olmayıp, onu aşan ve taşan yeni bir yasak niteliği taşımaktadır ve bu nedenle siyasi parti kapatma sebeplerini tahdidi olarak sayan Anayasanın 68. maddesine aykırıdır.”⁴⁰

Serap Yazıcı aynı yöndeki görüşünü şöyle ifade etmektedir: “Ülke bütünlüğü kavramının tekçi devletle özdeş olduğunu iddia etme olanağı bulunmamaktadır. Ülke bütünlüğü ile kastedilen toprak bütünlüğü olduğuna, bu bütünlüğün korunmasında tekçi ve federal devletler bakımından bir fark olmadığına göre, SPK'nın 80. maddesiyle yeni bir yasak yaratılmaktadır.”⁴¹

Kemal Gözler ise ülke bütünlüğü kavramı ile üniter devletin kastedildiğini savunmaktadır. Gözler'e göre “Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütün olması, onun ‘üniter devlet’ olması demektir... devletin ülkesi ile bölünmez bütünlüğü federalizmi yasaklamaktadır. Bu yasak mutlaklıktır.”⁴²

40 Bkz.: Ergun Özbudun, “Siyasi Parti Kapatma Davalarında Türk Anayasa Mahkemesi ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Arasındaki Yaklaşım Farkı”, Siyasi Partiler ve Demokrasi, Uluslararası Sempozyum içinde, 26-27 Mayıs 2005; Ankara, TBB, s.86

41 Kitap bölümü; Serap Yazıcı, “1982 Anayasası ve Parti Yasakları”; Ece Göztepe ve Aykut Çelebi, *Demokratik Anayasa*, Metis Yay., İstanbul 2012, s.243

42 Aktaran; Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, Bursa, Ekin Yayınları s.115'den; Kitap bölümü; Serap Yazıcı, “1982 Anayasası ve Parti Yasakları”; Ece Göztepe ve Aykut Çelebi, *Demokratik Anayasa*, Metis Yay., İstanbul 2012, s.244

Egemenliğin ulus ve ülke bütünlüğünden oluşan tek bir devlet yapısıyla bütünlüşmesi gerektiğini savunan Anayasa Mahkemesi anayasanın tekil devlet esasına göre düzenlendiği görüşünü benimsemektedir. Mahkeme bu inancından hareketle SPK'nın 80. maddesi hükmü gereğince federalizmi savunan siyasi partileri kapatmıştır.

Mümtaz Soysal da Gözler gibi bölünmez bütünlük ilkesini federalizmin olanaksızlığı şeklinde yorumlamaktadır. Bunun yanı sıra bu ilkenin unsurları arasında vatan toprağının devredilemezliği ve sınıf egemenliğinin yasaklanmasını da saymaktadır. Soysal'ın şu görüşlerine dikkat çekmekte fayda vardır: "... bölünmez bütünlüğe yönelen tehlikeler karşısında, bu çeşit yasaklamalara bel bağlamak yerine, tehlikenin ortaya çıktığı yörelerde ayrılıkçı özelemlerin doğmasını önleyici sosyal ve ekonomik önlemler almak daha sağlam bir çözüm olabilir. Anayasa ya da yasalar yoluyla getirilen sınırlamalar, kâğıt üzerinde aldatıcı bir güven duygusu ve rahatlık yarattıkları için, sorunu yasaklarla çözdüklerini sanan insanları gerekli sağlam çözümleri üzerinde düşünmekten alıkoyabilirler."⁴³

SPK'nın 82. maddesinde de benzer bir düzenleme bulunmaktadır. "Siyasi partiler, bölünmez bir bütün olan ülkede, bölgesellik veya ırkçılık amacını güdemezler ve bu amaca yönelik faaliyette bulunamazlar." Bu hüküm de bölgesellik ve ırkçılık yasağı getirmiş, üniter devlet vurgusunu yinelemiştir.

SPK'nın siyasi parti yasaklarına ilişkin bir diğer düzenlemesi ise 81. maddesidir. Bu madde ile anayasada düzenlenmiş olan *millet bütünlüğü* kavramı somutlaştırılmak istenilmiş, siyasi partilerin azınlık yaratmaları yasaklanmıştır. Yasa koyucu madde metnindeki "...azınlıklar bulunduğunu ileri süremezler" ifadesi ile adeta toplumun unsurlarını tahlil etmiş ve milletimizin bünyesinde farklılıklar barındıramayacağını emretmiştir.

Bülent Tanör bu vehâmeti şöyle açıklamaktadır: "Madde hükmü mantığa ve kültüre saygı açısından pek hazin bir durumdadır. ... İkinci fıkra, başka kültürlerin korunması amacının güdülmesini bile cezalandırarak kültür jenosidi çağrışımı uyandırmaktadır. ... Oysa demokratik ve rasyonel yaklaşım, ayrılıkçı olmamak kaydıyla farklı etnik ve dinsel kimlikleri temsil etmeye çalışan partilerin sistemin dışına itilmesini değil, içine çekilmesini öngörür."⁴⁴

Doktrindeki bu görüşlerin aksine Mahkeme SPK'nın bu maddesinin ihlal edildiği gerekçesiyle birçok partinin kapatılmasına hükmetmiştir.⁴⁵

43 Mümtaz Sosyal, *Anayasanın Anlamı*, Gerçek Yay., Ankara 1993, s.117

44 Bülent Tanör, *Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri*, TÜSİAD Yay., İstanbul 1997, s.38 (04.11.2015 çevrimiçi; http://www.tusiad.org.tr/_rsc/shared/file/demoktur.pdf)

45 Bkz.: E.S.1993/1 (parti kapatma), K.S. 1993/2, K.T.23.11.1993 ; E.S.1990/1 (parti kapatma), K.S. 1991/1, K.T.16.07.1991

Anayasa Mahkemesine çok geniş bir takdir yetkisi tanıyan düzenlemelerden biri de SPK'nın 87. maddesidir.⁴⁶ Maddede *dini ve dince kutsal sayılan şeylerin istismarı* yasaklanmıştır. Zira siyasi partinin hangi eylemlerinin bu yasak kapsamına gireceği tamamıyla mahkemenin takdirindedir. Bir sonraki maddede⁴⁷ ise siyasi partilerin dini törenler tertip edemeyeceği, bu törenlere katılamayacağı ve istisnaları düzenlenmektedir. Bu hüküm de ilk bakışta Anayasanın 24. maddesinin somutlaştırılması gibi gözükse de Anayasa Mahkemesi'ne geniş bir takdir alanı bırakmaktadır.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın devletin genel idari yapısı dışına çıkarılması yönündeki amaçların siyasi partilerin kapatılması sebeplerinden biri olduğunu Mahkemenin çeşitli kararlarında görmüştük. Bu kararlar SPK'nın 89. maddesine atıf yapmaktadır. *Laikliği somutlaştırdığı* iddia edilen bu madde de aslında yeni bir yasak meydana getirmektedir. Kanun koyucu Diyanet İşleri Başkanlığı ile laikliği eş kavramlar olarak kabul etmiştir. Oysa laiklik teorik olarak din ve devlet otoritesinin tamamen ayrılmasını gerekli kılar. Bununla birlikte bu yasakla anayasanın değiştirilmez maddelerine bir yenisi daha eklenmiştir, anayasanın 136. maddesi.

Anayasa Mahkemesi Özgürlük ve Demokrasi Partisinin kapatılması kararında bu maddeye atıf yapmış, parti programında yer alan “devlet din işlerine karışmayacak, din cemaatlere bırakılacaktır” ifadesini ihlal olarak kabul etmiştir.⁴⁸ Demokratik Barış Hareketi Partisi'ne ilişkin aynı iddialarla açılan davada ise yukarıda da değindiğimiz gibi kapatma talebini reddetmiştir.⁴⁹

Kapatılmış siyasi partilerin isim, amblem, rumuz gibi işaretlerinin kullanılması; daha önce kurulmuş Türk devletlerinin bayrak, amblem ve flamalarının

46 *Dini ve dince kutsal sayılan şeyleri istismar yasağı:*

Madde 87 – Siyasi partiler, Devletin sosyal veya ekonomik veya siyasi veya hukuki temel düzenini, kısmen de olsa dini esas ve inançlara uydurmak amacıyla veya siyasi amaçla veya siyasi menfaat temin ve tesis eylemek maksadıyla dini veya dini hissiyatı veya dince mukaddes tanınan şeyleri alet ederek her ne suretle olursa olsun propaganda yapamaz, istismar edemez veya kötüye kullanamazlar.

47 *Dini gösteri yasağı:*

Madde 88 – Siyasi partiler, herhangi bir şekilde dini tören ve ayin tertiplemez veya parti sıfatıyla bu gibi tören ve ayinlere katılamazlar.

Siyasi partiler, dini bayramları, ayinleri ve cenaze törenlerini parti gösterilerine ve propagandalarına vesile yapamazlar.

Devlet protokolünce düzenlenen cenaze törenleri ile partisinden bir üyenin ölümü halinde veya parti nezaketinin gereği olarak bir diğer parti üyesinin veya bağımsız kişinin cenaze töreninde partinin temsili ve parti adına çelenk gönderilmesi ile anma törenleri, bayramlaşmalar, siyasi propagandaya dönüştürülmek şartıyla birinci fıkradaki yasağın dışındadır.

48 Bkz.: E.S.1993/1 (parti kapatma), K.S. 1993/2, K.T.23.11.1993

49 Bkz.: E.S.1996/3 (parti kapatma), K.S. 1997/3, K.T.22.05.1997

kullanılması; parti adında komünist, anarşist, faşist, teokratik, nasyonel sosyalist, din, dil, ırk, mezhep ve bölge adlarının parti adı olarak kullanılması; bir siyasi partinin daha önceden kapatılmış bir partinin devamı olduğunu beyan ve iddia etmesi SPK'nın 96. maddesiyle yasaklanmıştır. Mahkemenin Türkiye Birleşik Komünist Partisi'nin kapatılması kararı⁵⁰ ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin kapatılması kararı⁵¹ da bu maddeye dayanmaktadır.

3. ULUSALÜSTÜ DÜZENLEMELER

3.1. VENEDİK KOMİSYONU'NUN BAKIŞI

Hem anayasal düzenlemeler hem de mahkemenin kararlarından açıkça anlaşıldığı gibi parti yasakları ile demokrasinin gelişmesine değil, siyasetin alanının devletin resmi ideolojisi ile sınırlanmasına hizmet edilmiştir.

Venedik Komisyonu "*Siyasi Partilerin Yasaklanması ve Kapatılması ile Benzeri Tedbirler Hakkında Yol Gösterici İlkeler*" başlıklı bir rapor hazırlamıştır. Raporunda siyasi partilerin kapatılmasının ancak şu durumda meşru olacağı belirtilmiştir: Şiddet kullanımının savunuculuğunun yapılması veya demokratik anayasal düzeni yıkmak için şiddetin bir araç olarak kullanılması ve bu suretle anayasal teminat altında olan hakların ve özgürlüklerin zayıflatılması. Komisyon raporunda açıkça bir partinin Anayasa değiştirme talebinin bu partinin kapatılması sebebi olamayacağını da belirtmiştir.

Anayasa Mahkemesi'nin kararları ile Venedik Komisyonu'nun raporu arasında, ne yazık ki, en ufak bir rabita belirtisi yoktur. Mahkemenin parti kapatmaya ilişkin kararlarının büyük çoğunluğu Kürt meselesine ilişkin olarak arzu edilen çözümün anayasal değişiklik ile olacağını savunulmasına dayanmaktadır. Anayasa Mahkememizin siyasi partilerin kapatılmasına ilişkin bu tutumu Komisyonun dikkatini çekmiştir ve Komisyon 2009 yılında "Türkiye'de Siyasal Partilerin Yasaklanmasına İlişkin Anayasal ve Yasal Hükümlere Dair Görüşü"⁵² başlıklı bir rapor hazırlamıştır. Raporunda Anayasa Mahkemesine çok geniş takdir yetkisi tanıdığı vurgulanmıştır. Raporunda kapatma davasının açılmasının dahi, yaptırım uygulanmaması yönünde hüküm verilse bile, siyasi sonuçlar doğuracağından hareketle kapatma davasını açabilecek organın siyasi bir unsur olması gerektiği, halka hesap verebilir konumda olması gerektiği belirtilmiştir.⁵³ (Türkiye'de kapatma davasını açmaya yetkili makam Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısıdır.)

50 Bkz.: E.S.1990/1 (parti kapatma), K.S. 1991/1, K.T.16.07.1991

51 Bkz.: E.S.1990/2 (parti kapatma), K.S. 1991/2, K.T.24.09.1991

52 <http://www.abgm.adalet.gov.tr/e-kutuphane/venedik%20komisyonu%20g%C3%B6r%C3%BC%59Fleri/1.pdf> (17.12.2013, çevrimiçi)

53 Almanya'da Federal Meclislerden biri veya Federal Hükümet; İspanya'da hükümet ya da savcılık siyasi parti kapatma davası açabilir.

3.2. AİHM UYGULAMASI⁵⁴

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde siyasi partilere ilişkin somut düzenleme yoktur. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi siyasi partileri de dernek ve sendikalar gibi Sözleşmenin 11. maddesi kapsamında değerlendirir.

Toplantı ve dernek kurma özgürlüğü başlığı taşıyan 11.madde şöyledir:

“Herkes barışçıl olarak toplanma ve dernek kurma hakkına sahiptir. Bu hak, çıkarlarını korumak amacıyla başkalarıyla birlikte sendikalar kurma ve sendikalara üye olma hakkını da içerir. Bu hakların kullanılması, yasayla öngörülen ve demokratik bir toplum içinde ulusal güvenliğin, kamu güvenliğinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli olanlar dışındaki sınırlamalara tabi tutulamaz. Bu madde, silahlı kuvvetler, kolluk kuvvetleri veya devlet idaresi mensuplarınca yukarıda anılan haklarını kullanılmasına meşru sınırlamalar getirilmesine engel değildir.”⁵⁵

Mahkeme siyasi partileri de derneklerle aynı madde kapsamında değerlendirse de demokratik bir toplum için hayati olması sebebiyle kapatılmasının çok ağır bir müdahale olduğunu düşünmektedir. Bu sebeple kapatmayı meşrulaştırmanın güçleştirilmesinde bir beis görmemektedir. Bunun yanı sıra Sözleşme'nin 10. maddesi ile düzenlenen düşünce özgürlüğünü de siyasi partilere ilişkin uyumsuzluklarda dikkate almaktadır.

AİHM siyasi partilere yapılabilecek müdahalelerin meşru olabilmesi için üç unsuru incelemektedir: Kanunla düzenlenmiş olması, meşru amaç gütmesi, demokratik bir toplumda zorunlu bir müdahale olması.

Kanunla düzenlenmiş olması unsurunda önemli olan husus açıklık ve öngörülebilirliktir.

Meşru amaç olarak ise ulusal güvenlik kriterini değerlendirmektedir. TBKP kararında ve ÖZDEP kararında ülke bütünlüğü ve ulusal güvenlik hususlarını değerlendirmiştir. Refah Partisi kararında ise meşru amaç kriterini daha geniş yorumlamış; kamu güvenliğinin korunması, kargaşa ve suçun önlenmesi ve başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması nedenlerini de siyasi parti kapatmaya gerekçe gösterilebilecek meşru amaçlardan kabul etmiştir.⁵⁶ Bununla birlikte

54 Tafsilatı için Bkz.: Osman Can, *Demokratikleşme Serüveninde Anayasa ve Siyasi Partilerin Kapatılması*, Seçkin Yay., Ankara 2005, s.179 vd. ; Hüseyin Özcan ve Murat Yanık, *Siyasi Partiler Hukuku*, Der Yay. İstanbul 2011, s.190 vd. ; Fazıl Sağlam, *Siyasi Partiler Hukukunun Güncel Sorunları*, Beta Yay., İstanbul 1999; s.148 vd.

55 Anayasa Mahkemesi'nin internet sitesinden alınmıştır. http://www.anayasa.gov.tr/files/bireysel_basvuru/AIHS_tr.pdf (01.01.2014,çevrimiçi)

56 AİHM kararı; Refah Partisi ve diğerleri v. Türkiye, 13.02.2003; prg.67

Mahkeme aynı kararda, “takip edilen hedefin ilgili üye devletin yapısal ilkelerine ters düşmesi, o partinin demokrasinin temel ilkelerine aykırı düşüğü anlamına gelmez” ifadesine yer vererek demokratik ilkelere aykırı düşmediği sürece yalnızca üye devletin anayasal ilkelerine aykırılığın başlı başına parti kapatma nedeni olamayacağını belirtmiştir.

Tüzük ve programı nedeniyle partiler kapatılabilirler de herhangi bir faaliyette bulunmayan bir siyasi parti, sadece bu nedenle kapatılmaz; aksi halde düşünce açıklaması cezalandırılmış olur.

KAYNAKLAR

- Can, Osman; Demokratikleşme Serüveninde Anayasa ve Siyasal Partilerin Kapatılması; Seçkin Yay.; Ankara, 2005
- Can, Osman; Hukuk Devleti ve Anayasa Yargısı; 2004 Hukuk Kurultayı içinde, Cilt 1; Ankara,2004
- Gözler, Kemal; Türk Anayasa Hukuku; Ekin yay.;Bursa,2000
- Göztepe, Ece ve Çelebi, Aykut; Demokratik Anayasa; Metis Yay.; İstanbul. 2012
- Hakyemez, Yusuf Şevki; Anayasa Mahkemesinin Yargısal Aktivizmi ve İnsan Hakları Anlayışı; Yetkin yay.; Ankara,2009
- Hakyemez, Yusuf Şevki; Militan Demokrasi Anlayışı ve 1982 Anayasası; Seçkin yay.; Ankara,2000
- Kaboğlu, İbrahim; Anayasa Yargısı; İmge yay.;Ankara,1994
- Kaboğlu, İbrahim; Hukuk Yoluyla Demokrasi; MÜİİBFD Prof. Dr. Halil Nadaroğlu'na Armağan; İstanbul,1998
- Öden, Merih; Türk Anayasa Hukukunda Siyasal Partilerin Anayasaya Aykırı Eylemleri Nedeniyle Kapatılmaları; Yetkin Yay.; Ankara,2003
- Özbudun, Ergun; “Siyasal Parti Kapatma Davalarında Türk Anayasa Mahkemesi ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Arasındaki Yaklaşım Farkı”, Siyasal Partiler ve Demokrasi, Uluslararası Sempozyum içinde, 26-27Mayıs 2005; Ankara, TBB
- Özbudun, Ergun; Batı Demokrasilerinde ve Türkiye’de Parti Disiplini; Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi yay.; Ankara,1968
- Özbudun, Ergun; Türk Anayasa Hukuku; Yetkin yay.;Ankara,2008
- Özbudun, Ergun; Türk Anayasa Mahkemesinin Yargısal Aktivizmi ve Siyasal Elitlerin Tepkisi; Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 62-3
- Özcan, Hüseyin ve Yanık, Murat; Siyasal Partiler Hukuku, Der yayınları; İstanbul. 2011
- Sağlam, Fazıl; Siyasal Partiler Hukukunun Güncel Sorunları; Beta yay.;İstanbul,1999
- Sosyal, Mümtaz; Anayasanın Anlamı; Gerçek yay.;Ankara,1993
- Tanör, Bülent; Türkiye’de Demokratikleşme Perspektifleri; İstanbul, TÜSİAD; 44-5
- Teziç, Erdoğan; Anayasa Hukuku; Beta yay.; İstanbul,2007
- Turhan, Mehmet; Siyasal Parti Kapatma Davaları, Yeni Türkiye; Yıl 3, S.17,Eylül-Ekim 1997

- Yanık, Murat; Parti İçi Demokrasi; Adalet yay.; İstanbul,2013
- Yazıcı, Serap (editör) TESEV Demokratikleşme Programı Siyasa Raporları Serisi; Yargı Reformu 1, Yargısal Düşüm, Türkiye’de Anayasa Reformuna İlişkin Değerlendirme ve Öneriler; Tesev yay.;2010

KISALTMALAR

AİHM: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

AİHS: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

AYM. Anayasa Mahkemesi

Bkz.: Bakınız

DEHAP: Demokratik Halk Partisi

DTP: Demokratik Toplum Partisi

E.S.: Esas sayı

HADEP: Halkın Demokrasi Partisi

K.S.: Karar sayı

K.T.: Karar tarihi

md.: Madde

MÜİİBFD: Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi

ÖZDEP: Özgürlük ve Demokrasi Partisi

Prg.: Paragraf

s.: Sayfa

S.: Sayı

SPK: Siyasi Partiler Kanunu

TBB: Türkiye Barolar Birliği

vd.: ve devamı

Yay.: yayınları/yayınvevi

ÖZET

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi kuruluşundan bu yana çok sayıda siyasi partinin kapatılmasına ya da başkaca çeşitli yaptırımların uygulanmasına hükmetmiştir. Anayasa Mahkemesinin bu kararlarının birçoğu doktrinde eleştiri konusu olmuş, hukuki dayanakları irdelenmiş ve kararların gerekçelerindeki hukuki ve siyasi etkenler değerlendirilmiştir. Gerek 1961 gerekse 1982 Anayasaları ve bu anayasalarda yapılan değişikliklerle ihdas edilen siyasal parti yasakları

ve bu yasaklara ilişkin Anayasa Mahkemesinin yorumunun değerlendirildiği bu makalede, Siyasi Partiler Kanunu'ndaki parti yasaklarına ilişkin düzenlemeler de ele alınmış; bu düzenlemelerin anayasa karşısındaki konumu eleştirilmiştir. Anayasa Mahkemesinin anayasalara ve Siyasi Partiler Kanunu'na dayanarak vermiş olduğu siyasi parti kapatma kararlarının hemen hemen hepsinin incelendiği bu makalede uluslararası düzenlemelere de değinilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk Anayasa Mahkemesi, Siyasal Parti Yasakları, Siyasal Partiler Kanunu.